

SKICE ZA PORTRET TOME AKVINSKOG

Paulus Engelhardt

Portret se može učiniti pod uvjetom da se portretirana osoba promatra iz blizine. Pokušaji uprisutnjavanja jubilarne godine svjedoče i protiv svoje namjere da je Toma Akvinski od nas prilično udaljen. Ovaj pokušaj koji bi htio utvrditi neke crte njegova lika ne želi mu pristupiti iz neposredne blizine, nego hoće predložiti kako ga promatrati iz daljine.

Freobražen ili iznemogao čovjek?

U vrijeme sv. Tome nije bilo uobičajeno praviti mrtvačke maske. Ali mislilac koji je u tri posljednja mjeseca svoga života zanijemio morao je izgledati svojoj subraći kao mrtvačka maska koja hoda. U srednjovjekovnim zapisima o svecima događaj koji se zbio kod sv. mise 6. prosinca 1273.¹ tumači se kao gledanje *Vječnoga* koje je učinilo suvišnim svako razmišljanje što se mukotrpno odvija u *vremenu*. Danas se pitamo u obzoru povijesnog sjećanja: nije li Toma bio *mislilac povijesnog prijeloma* koji je zanijemio pod snažnim utjecajem svekolike tradicije — tj. *prošlosti* — i slutnje nevjerojatnih posljedica, odnosno čak jasnog pogleda u svijet *budućnosti*?

Fiziognomika²

Smisao za ono što se pomalja na obzoru budućnosti pretpostavlja živu osjetljivost koja trajno naslućuje ono što nadilazi sve što je po sebi razumljivo. Vilim Tocco, koji je kao mladi redovnik slušao Tomina predavanja u Napulju, slijedeći učiteljeva antropološka uputstva ovako opisuje njegovu nutrinu polazeći od vanjštine: »Tijelo mu je bilo močno, bio je visoka i uspravna stasa, kao što je bio uspravna duha. Koža mu je imala boju žita, što je znak profinjenog unutrašnjeg ustrojstva. Imao je veliku glavu — ponešto ćelavu — jer savršene osjetilne moći koje služe duhu trebaju savršene organe. Njegovo je tijelo bilo obdareno krajnjom osjetljivošću, kao i duh vrhunskom inteligencijom.«

Grafologija

Grafološke metode minorita Girolama Morettija nisu baš najsuvremenije, ali su se pokazale prokušanima u suvremenoj praksi. Stoga se mogu smatrati ozbiljnima u njegovu tumačenju starih rukopisa, osobito kad dolaze u raskorak s tradicionalnim štovanjem svetaca. Već i laiku se čini vrlo izražajan Tomina nečitljivi rukopis kojim je napisana i po nekoliko puta ispravljana *Suma protiv nevjernika*.

¹ Na blagdan sv. Nikole 6. prosinca 1273. Toma je za vrijeme sv. Mise doživio nešto što ga je duboko u duši uzbudilo. Svladala ga je svijest konačnosti i nedovoljnosti te je prekinuo svaki rad usred rasprave o pokori u *Sumi teologije*. Onima koji su ga zbunjeno pitali za razlog šutnje rekao je: »Ne mogu više, jer sve što sam napisao čini mi se da je kao slama.«

² Vještina poznavanja ljudi po fizionomiji.

Franjevački grafolog koji je istraživao dvoznačne osobine, a ne jasno oblikovana svojstva svetaca (1914—1948) ovako ocjenjuje svetog Tomu: us-trajnost do tvrdoglavosti, taština s težnjom za upadnim neobičnostima, nagnuće prema oholom izvrgavanju ruglu, seksualnost sklona pretjerano-stima »bez idealiziranja«.

Vjerojatno je rodbina prilično dobro ocijenila njegove sklonosti kad ga je pomoću neke djevojke htjela odvratiti od redovničkog života, ali se prevarila ukoliko je reakcija srdžbe bila jača od seksualnosti.

Potisnuta seksualnost?

Obično se Toma Akvinski poslije Augustina proglašava glavnim krivcem što se u Crkvi kolektivno potiskuje seksualnost. Ali bez razloga. Koliko god je on redovnik i dijete svoga vremena, njegovi temeljni antropološki iskazi otvoreni su za novo i pozitivno vrednovanje osjetilnosti. Razmišljajući u pretpostavci: koju bi ulogu igrao užitak u (nikada ostvarenom) rajskom braku (bez iskonskog grijeha) — napada on spiritualiste koji su ocrnili užitak kao životinjski: »Životinje nemaju razuma. Čovjek se pri snošaju ponaša životinjski *kad* ne može razumom unijeti mjeru u snošajni i požudni užitak. No u stanju nevinosti sve bi se razumom moglo svesti na mjeru. I to ne zbog toga što bi osjetilni užitak bio manji (nego poslije iskonskog grijeha), kako misle neki, (dapače, osjetilni užitak bi bio veći što bi priroda bila čistija i tijelo osjetljivije), nego zato što (sebična) požuda ne bi prerasla u neuredni užitak, naime razum bi s njom upravljao... Stoga uzdržljivost u stanju nevinosti ne bi bila pohvalna stvar« (*Summa theol.*, I, 98, 2, ad 3m).

Kanalizirano častohleplje?

Točno promatranje rukopisa pokazuje: postoji težnja za polemikom, ali se javlja samo povremeno. Toma se za vrijeme svoje znanstvene karijere borio najmanje na tri fronte: protiv neprijatelja prosjačkih redova na sveučilištu, protiv augustinovskih spiritualista (i u vlastitom redu) prema kojima je proučavanje svjetovne filozofije značilo suradnju s đavlom, i protiv onih aristotelovaca koji su, činilo se, s arapskim komentatorima htjeli razoriti ljudsku osobu. Jedan polemički spis (oko 1270. g.) protiv ovih posljednjih, latinskih »averoista«, završava riječima: »Eto, ovo smo napisali da bismo dokrajčili spomenutu zabludu. Nismo se pozivali na vjerske razloge, nego na razloge i iskaze filozofa. Ako bi netko htio ustati protiv onoga što smo ovdje napisali, da bi se proslavio prividnim znanjem, to neka radi u skrivenim zakutcima i pred djecom koja nisu sposobna da prosuđuju tako teške stvari. Neka napiše nešto protiv ovoga špisa, ako ima hrabrosti!« (*De unitate intellectus*, V, 55).

U pravilu Toma svoj osjećaj nadmoćnosti ne izražava direktno nego postupa u smislu svoje kršćanske interpretacije Aristotelova »velikana« koji se ruga ljudima. »Za velikana se kaže da je ironičan. To se ne smije shvatiti tako da govori o sebi s potcjenjivanjem, što ne dolikuje, ili da poriče svoju veličinu, pa postupa protiv istine. Naprotiv, to valja razumjeti tako da ne pokazuje svoju potpunu veličinu, pogotovo ne prema mnoštvu manjih ljudi« (*Summa theol.*, II, 129, 3, ad 5m).

Kakav je odnos između svijesti nadmoćnosti i bratske ljubavi? To pokazuje, možda, upravo spomenuta »ironija« koja je Tomi kao studentu priskrbila nadimak »nijemi vol«. Njegova izravna spremnost da pomogne jednom studentu objavila je nadarenost šutljivog Talijana. Poslije je Toma postao znanstveno proroštvo kojim se nisu koristili samo najpametniji. Jednom je neki subrat zatražio od Tome koji je bio vrlo zaposlen mišljenje o 36 prilično nejasno formuliranih pitanja, i to u roku od četiri dana. Toma je to, kao i uvijek, izvršio točno. Ali nije mogao propustiti da svoj odgovor ne zaključi ovako: »Moj predragi, to je odgovor na članke koje ste mi poslali. Ispalo je nešto opširnije nego što ste tražili. Ne može se naime dati jednoznačan i precizan odgovor na ono što se može razumjeti na različite načine, a niste mi pisali koji su prigovori bili izneseni u raspravi protiv tih članaka. Ja bih tada bio mogao određenije i sigurnije formulirati svoje odgovore. Sada zbogom, dragi subrate, budite dobri i nadoknadite moju muku zagovorom vaših molitava« (*Responsio de articulis XXXVI*).

Aristokrat ili građanin?

Ako neusiljena svijest o nadmoćnosti obilježava feudalni svijet, a strast jednakosti građanski svijet, onda Toma pripada prijelazu iz jednog u drugi svijet. Toma kao čovjek Crkve naglašava razliku između »većih« i »manjih« zbog shvatljivog izlaganja vjere; plemićki ideal »visokoobrazovanog« bio je uključen u još veći ideal »čovjeka koji se nada«, koji zna u poniznosti primiti svoje velike darove kao Božje darove. Toma kao čovjek sveučilišta i brat propovjednik pripada dvjema zajednicama u kojima rasprave jednakopravnih i demokratski ustav predstavljaju prvo ostvarenje građanskih ideala.

Sastavni dio lika sv. Tome jest i društveno protuslovlje, tako da se je on uz ogorčeno protivljenje svoje plemenitaške obitelji pridružio siromašnoj i građanskoj braći sv. Dominika. Dominikanci se nalaze u pokretu evanđeoskog siromaštva koji nastaje u Crkvi »odozdo«. Oni se solidariziraju s građanima staleža u usponu čija se politička svijest očituje u samoodređenju sveučilišta u kojemu Crkva ima posredničku ulogu. Magistri prosjačkih redova, koji dobivaju sve veći utjecaj na sveučilištima, prisvajaju službu nauke koja je sve do 12. stoljeća pripadala samo biskupima.

U jednom komentaru sv. Tome, koji je bio izazvan odvažnošću Starog zavjeta, povezuje se osjećaj veličine sa sviješću jednakosti. Bog sâm postaje partner. Čovjek Job svađa se pred licem Boga sa svojim tobožnjim prijateljima oko istine svoga vlastitog ljudskog života. Iznenada on preokreće situaciju. Pred prijateljima kao svjedocima izaziva Boga na pravnu raspravu. Toma parafrazira, problematizira i odgovara:

»Tko je taj koji će ići sa mnom na sud?! — to jest s kim se moram sporiti oko istine. Neka dođe, to jest neka pristupi raspravi... Od sada govori Job, tako reći, s prisutnim Bogom, u raspravi s njim. No čini se da ne dolikuje čovjeku raspravljati s Bogom zbog goleme Božje veličine. Ali valja uvažiti i ovo: istina se ne mijenja prema položaju osoba. Kad netko govori istinu, ne može biti pobijeđen, može raspravljati s kim god želi...«

Toma shvaća svoj život kao službu istini. Tu se ujedinjuje viteški etos i građanska sloboda, podređivanje i samopotvrđivanje, hijerarhijsko mišljenje i slobodna razmjena mišljenja u zajednici novih intelektualaca koji dokazuju i tumače. Primjereni oblik toga znanstvenog života jest »rasprava« čija jasna i poštena pravila povezuju protivnike u traženju istine i ne dopuštaju im da postanu neprijatelji.

FILMSKI PREGLED

K. K.

U protekloj sezoni vidjeli smo nekoliko filmova koji zavređuju našu pažnju te će o njima biti riječ:

BOBBY DEERFIELD — u režiji Sydneya Pollacka, u glavnim ulogama Al Pacino Marthe Kelher. Sadržaj je ove filmske priče melodramskog karaktera, čista melodrama. Priča o zaljubljenicima od kojih je djevojka neizlječivo bolesna. Fabula filma izaziva do suza; taj emocionalni šok je jedna od tajni američke kinematografije kojima prvlači milijunsku publiku. U Americi je stvoren film onakav kako ga danas poznajemo, a melodrama je šahovski ključ za tu »religiju stoljeća«! Izvršni su bili i Al Pacino i Marthe Kelher!

ZMIJSKO JAJE — u režiji Ingmara Bergmana. Ovog slavnog režisera privukla je tema o rađanju nacizma, tema koja je posljednjih godina česta na filmskim ekranima.

Dramaturška kompozicija filma je izvanredna, scene i sekvence riješene su kao po nekom ključu u kojem dominira sjajna igra LIVA ULMANA. Čini se da se je Bergman u nekim scenama služio iskustvom nijemog filma, tako smo bili svjedoci snažne filmske metafore u kojoj je uz orgijanje njemačke buržuazije usporedo snimljeno i meso konja, sve u crvenom fundusu.

NEZNANAC KOJI NAS PRATI — u režiji Sergea Leroya. To je dobar kriminalistički film, u stilu dobre francuske škole s izvršnom glumom Jeana Luisa Trintignanta.

ŽENA NA PROZORU — u režiji Granier—Deferrea Pierrea. Ovaj film dokazuje da je danas epoha velikih glumačkih imena, a ne velikih režija. Gotovo beznačajnu filmsku fabulu spašava izvršna gluma Rommy Schneidera.

POVRATAK RATNIKA — u režiji Hala Ashbya. Film opisuje dramu vijetnamskog rata i njegove odraze na američke vojnike, odnosno ranjenike po bolnicama. Scenario je izvršno zaokružio kakarakter nekoliko ličnosti što upućuje na jedan od boljih filmova američke kinematografije. Jane Foda i Job Voirght nisu uzaludno dobili oskara.

PROVALNIK NA SLOBODI — u režiji Ula Grosbarda. Glavne uloge su tu, mačili Dustin Hoffman i Teresa Russell. Film kritizira socijalne ustanove američkog društva. Hoffman kao da pokriva cijeli scenario i cijelu režiju svojom pojavom, tako da je izvršna partnerica Russell dobila vrlo mali broj kadrova.

LJUBICA — u režiji Kreše Golika. Konačno se i u nas pojavila režija jedne ljubavne romanse. Glavne uloge su tumačili Božidarka Frajt i Ivan Stančić, oboje studiozno.

Golik je još jednom dokazao da je pokretač novih žanrova u domaćoj kinematografiji.